

MICHAŁ PIEKARSKI

JEDNA CZY WIELE NORMATYWNOŚCI? *

Normativity pervades our lives

O. O'Neill

Streszczenie. Celem niniejszych rozważaniach jest zarysowanie nowego podejścia w analizie, czym jest normatywność. Po pierwsze (§1–2) wskazuję na miejsce problemu normatywności we współczesnej filozofii, koncentrując się sporze pomiędzy naturalizmem i antynaturalizmem. Następnie (§3) omawiam tzw. odgórną drogę w badaniu normatywności, którą przeciwstawiam inspirowanej przez współczesną filozofię nauki, drodze oddolnej (§4). W integracji podejścia odgórnego i oddolnego upatruję możliwość takiego badania zjawisk normatywnych, które nie będzie ich redukowało do jednego z rodzajów normatywności (np. moralności).

Słowa kluczowe: normatywność, naturalizm, antynaturalizm, pole normatywne, filozofia nauki

1. Pytanie normatywne. 2. Rozumienie normatywności a spór o naturalizację. 3. Odgórną drogą badań nad normatywnością. 4. Oddolna droga badania normatywności.

1. PYTANIE NORMATYWNE

Christine Korsgaard w klasycznej już pracy *The Sources of Normativity* powiada, że kiedy poszukuje się filozoficznych podstaw moralności, to nie tyle interesujące jest wyjaśnienie pewnego rodzaju praktyk, ile odpowiedź na pytanie o to, co uzasadnia twierdzenie, że moralność w jakiś sposób oddziałuje na ludzi. Pytanie to nazywa *normatywnym*. Składają się na nie trzy kwestie: (1) Co oznaczają pojęcia moralne?; (2) W jaki sposób możemy ich używać?; oraz (3) Skąd te pojęcia

* Tekst jest polską wersją artykułu wstępnego do „Filozofii normatywności”, opublikowanego w poprzednim numerze SPCh.

pochodzą¹. Zdaniem Korsgaard te trzy pytania prowadzą do teorii pojęć moralnych, która jest jednocześnie teorią normatywności.

Twierdzenie to jednak budzi wątpliwości. Już pobieżna lektura opracowań dotyczących normatywności czy szybki przegląd baz bibliograficznych zawierających jako jedno ze słów kluczowych termin „normatywność” prowadzą do spostrzeżenia, że nie można mówić o niej tylko w jednym sensie. Badacze piszą o normatywności znaczenia, percepcji czy przekonań. Mówi się również o normatywnych wymogach, procesach czy funkcjach. Z perspektywy współczesnych sporów o normatywność postawione przez Korsgaard *pytanie normatywne* nie sprowadza się jedynie do teorii pojęć moralnych, bowiem pojęcia normatywne nie są tylko i wyłącznie moralne. Moralność to raczej pewna węższa klasa normatywności. Tym, czego dotyczy *pytanie normatywne*, jest normatywność *par excellence*.

Propozycja Korsgaard, aby myśleć o normatywności za pośrednictwem pojęć moralnych, pomimo swojego ograniczonego charakteru, zdradza czy wręcz wyraża pewną ogólną postawę, czy przekonanie dotyczące tego, czym normatywność jest i kto się nią zajmuje. Normatywność w tym ujęciu jest problemem badanym przez etyków i zasadniczo dotyczy zagadnień takich jak: obowiązywalność zasad czy reguł, kwestia powinności i obowiązków, błąd naturalistyczny i problem naturalizacji etyki itd. Jeżeli ktoś ma bardziej sceptyczne podejście do zagadnień czysto filozoficznych, to jako kompetentnych badaczy normatywności wskazuje prawników, socjologów lub ewentualnie psychologów. Źródłem takiego myślenia można upatrywać w samej historii filozofii.

Problem normatywności, pomimo że obecny w filozofii od samych jej początków, zostaje w jakimś stopniu wyrażony dopiero w filozofii nowożytnej i wiązany było przede wszystkim z etyką i prawem, potem zaś z metodologią, logiką czy epistemologią². Obecnie jest

1 Ch. Korsgaard, *The Sources of Normativity*, New York 1996, 10–11.

2 Patrz: tamże; P. Duchliński, *Normatywność – jej źródła i sposoby badania. Analiza metateoretyczna*, w: P. Duchliński, A. Kobyliński, R. Moń, E. Podrez, *O normatywności*

on przedmiotem badań filozofii języka, filozofii umysłu czy filozofii biologii. Budzi również zainteresowanie kognitywistów, psychologów oraz badaczy społecznych. Powoli następuje odejście od myślenia o normatywności jedynie w kategoriach etycznych i prawnych. Zrozumienie, że perspektywa etyczna nie jest uprzywilejowaną formą myślenia o normatywności, jest konieczne, aby opisać ją w jej swoistości i odrębności.

2. ROZUMIENIE NORMATYWNOŚCI A SPÓR O NATURALIZACJĘ

Przełóżając literaturę dotyczącą normatywności, należy stwierdzić, że nie ma jednoznacznej zgody odnośnie do tego, czym jest normatywność. Z jednej strony wydaje się, że spór o normatywność jest sporem ontologicznym, który dotyczy tego, jakiego rodzaju bytami lub przedmiotami są normy, wartości czy same powinności, z drugiej zaś, śledząc współczesną debatę nad tym problemem, można odnieść wrażenie, że spór o normatywność jest metasporem dotyczącym pojęć, których się używa, sposobów uzasadniania norm czy problemem ich ewentualnej naturalizacji. Autorzy na różny sposób definiują normatywność, często wydaje się, że arbitralnie, nie zważając na to, co głoszą ich oponenti.

W literaturze wymienia się następujące obszary zastosowania lub odnoszenia się pojęcia „normatywność”³:

w etyce, Kraków, 2015, 16–62; B. Brożek, *Pojęcie normatywności*, w: A. Brożek, B. Brożek, J. Stelmach, *Fenomen normatywności*, Kraków 2013, 19–44.

3 Korzystam tutaj z rozważań: P. Duchliński, *Normatywność – jej źródła i sposoby badania*, dz. cyt., 28–33; D. Henderson, *Norms*, w: *The Oxford Handbook of Philosophy of Social Science*, red. H. Kingcaid, Oxford 2017, 409–435; C. Bicchieri, *The Grammar of Society*, New York 2006.

1. Normatywność to podmiotowa umiejętność do tworzenia różnego rodzaju norm, reguł, zasad, które określają ludzką praktykę. Chodzi tutaj o tzw. kompetencje normatywne⁴;
2. Normatywność to tyle, co pewne standardy etyczne, czyli sądy odnoszące się do tego, co być powinno, i tego, co być nie powinno⁵;
3. Normatywność to własność takich wypowiedzi czy wyrażań językowych, jak: zdania powinnościowe, imperatywy, pytania, twierdzenia, normy itd.⁶;
4. Normatywność ściśle wiąże się z regułami działania rozumianymi jako obiektywne racje działania, odróżnialne od motywów czy bodźców⁷;
5. Normatywność jako własność rzeczywistości, pewnych przedmiotów, stanów rzeczy, zdarzeń⁸;
6. Normatywność to własność tzw. etycznych i prawnych systemów normatywnych, tj. praw, kodeksów itd. Należy je rozumieć jako określone zbiory zdań praktycznych i teoretycznych powiązane związkami logicznymi i pozalocznymi⁹;

4 Por. A. Waleśzczyński, *Efekt Knobe'a z perspektywy etyki tomistycznej. Problem porządków i kompetencji normatywnych*, *Studia Philosophiae Christianae* 54(2018)1, 65–92.

5 Ch. Korsgaard, *The Sources of Normativity*, dz. cyt., 22.

6 Por. P. Boghossian, *The Rule-Following Considerations*, *Mind* 98(1989), 507–549; P. Boghossian, *The Normativity of Content*, *Philosophical Issues* 13(2003), 31–45; S. Kripke, *Wittgenstein on Rules and Private Language*, Harvard University Press, Cambridge MA 1982; D. Whiting, *What is the Normativity of Meaning?*, *Inquiry* 59(2013)3, 219–238.

7 Por. B. Brożek, *Pojęcie normatywności*, dz. cyt.; D. Henderson, *Norms*, dz. cyt., 410; M. Piekarski, *Od typiki doświadczenia do normatywnej antycypacji. Przyczynek do fenomenologii normatywności*, *Filo-Sofija* 33(2016)2, 71–86; M. Piekarski, *Two Arguments Supporting the Thesis about the Predictive Nature of Reasons for Action*, *Studia Philosophiae Christianae* 54(2018)1, 93–119.

8 Por. N. Hartmann, *Ethik*, Berlin 1926; R. Ingarden, *Wykłady z etyki*, Warszawa 1989; R. Moń, *Warto czy należy? Studium na temat istoty i źródeł normatywności*, Warszawa 2011; Scheler M., *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik: Neuer Versuch der Grundlegung eines ethischen Personalismus*, Hamburg 2014.

9 Por. J. Kalinowski, *Teoria poznania praktycznego*, Lublin 1960; H. Kelsen, *General Theory of Law and State*, Harvard University Press, Cambridge MA 1945.

7. Normatywność to własność epistemiczna pojęć uzasadniających wypowiedzi, sądy itd. Za normatywne uważa się takie pojęcia, jak: racjonalność, rozum czy racja¹⁰;
8. Normatywność jako własność interakcji społecznych. Są to oczekiwane sposoby zachowania się jednostki w danej grupie społecznej, pewne wzorce zachowań, zasady regulujące sposoby działania¹¹;
9. Normatywność jako psychologiczna własność podzielana przez daną populację: wyuczone zachowanie określane przez pewne indywidualne warunki¹².

Przegląd ten nie wyczerpuje wielości odniesień do normatywności w filozofii współczesnej¹³, zdaje jednak sprawę z pewnych tendencji. Te różnorodne sposoby rozumienia czy postrzegania normatywności oparte są, jak się zdaje, na bardziej podstawowym wymiarze dociekań, który należy wiązać z dyskusją toczoną przez zwolenników

10 Por. R.B. Brandom, *Making It Explicit: Reasoning, Representing, and Discursive Commitment*, Harvard University Press, Cambridge 1994; R.B. Brandom, *Articulating Reasons*, Harvard University Press, Cambridge MA 2000; J. Broome, *Is rationality normative?*, *Disputatio* 23(2007), 161–178.

11 C. Bicchieri, R. Muldoon, *Social Norms*, in: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2014 Edition), ed. E.N. Zalta, URL = <https://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/social-norms/> [dostęp 2.01.2018]; D. Henderson, *Norms*, dz. cyt., 409; W. Wachowski, *Normatywność usytuowana. Ujęcie ekologiczne*, *Studia Philosophiae Christianae* 54(2018)1, 143–165.

12 L. Darden, *Reasoning in Biological Discoveries*, Cambridge University Press, Cambridge MA 2006.

13 Ingarden proponuje interesującą typologię użycia pojęcia „norma”, którą, jak sądzę, można odnieść do współczesnych rozważań nad normatywnością. Odróżnia (1) znaczenie przedmiotowe (obowiązujący wzór, schemat; to, co normalne w przeciwieństwie do anormalnego itd.); (2) znaczenie w sensie bycia stanem rzeczy (to, co powinno zajść; to, co ma być wykonane; ustanowiony powiny stan rzeczy, np. waga monet w danym kraju); (3) znaczenie logiczne (sąd o powinnym stanie rzeczy; myśl ustanawiając jakie coś powinno być; rozkaz, że coś ma być takie a takie); (4) znaczenie językowe (zdanie wyrażające pewne normy); (5) znaczenie poznawcze (kryterium poznawcze, np. prawda). R. Ingarden, *Wykłady z etyki*, dz. cyt., 17, 143–144. Bicchieri proponuje, aby odróżnić trzy rodzaje norm: normy społeczne, normy opisowe i konwencje; C. Bicchieri, *The Grammar of society*, dz. cyt.

naturalizmu z ich przeciwnikami. Opozycja naturalizm – antynaturalizm nie jest w filozofii nowa, ale w kontekście sporu o normatywność zyskuje nowe znaczenie.

Naturalizm w tym sporze przyjmuje dwa oblicza. Pierwsze, które można określić mianem naturalizmu ewolucyjnego, sprowadza się ogólnie rzecz ujmując, do następujących twierdzeń:

1. normatywność można sprowadzić do moralności¹⁴;
2. moralność nadbudowana jest na zdolnościach społecznych, które powstały w czasie ewolucji biologicznej. Co ważne, są one wspólne także dla innych naczelnych¹⁵;
3. głównym zadaniem moralności jest łagodzenie konfliktów w grupie. W tym znaczeniu moralność jest przede wszystkim pewnego rodzaju mechanizmem społecznym;
4. moralność nie jest wyrazem racjonalności, ale przede wszystkim jest ugruntowana w afektach i przeżywanych emocjach;
5. systemy normatywne są efektem ewolucji kulturowej.

Naturalizmowi ewolucyjnemu w sporze o normatywność można w pewnym stopniu przeciwstawić naturalizm biologiczny¹⁶.

14 P.S. Churchland, *Moralność mózgu. Co neuronauka mówi o moralności*, tłum. z ang. M. Hohol, N. Marek, Kraków 2013; D. Copp, *Naturalizm moralny i trzy stopnie normatywności*, tłum. z ang. P. Markowski, *Etyka* 42(2009), 51–83.; P. S. Davies, *Norms of Nature. Naturalism and the Nature of Functions*, MIT Press, Cambridge MA 2001; F. De Waal, *Małpy i filozofowie*, tłum. z ang. B. Brożek, M. Furman, Kraków 2013.

15 F. De Waal, *Małpy i filozofowie*, dz. cyt., F. de Waal, *Natural Normativity: The 'Is' and 'Ought' of Animal Behavior*. *Behaviour*, 151(2014), 185–204; J. Haidt, *The Emotional Dog and Its Rational Tail*, *Psychological Review* 108(2001)4, 814–834; M. Tomasello, *Historia naturalna ludzkiego myślenia*, tłum. z ang. B. Kucharzyk, R. Ociepa, Kraków 2015.

16 Naturalizm ewolucyjny i naturalizm biologiczny przenikają się. Dobrym przykładem owego „przenikania się” jest teleosemantyka R. Millikan, która tłumaczy funkcje biologiczne jako wytwory doboru naturalnego. Por. R.G. Millikan, *Language, thought, and other biological categories: new foundations for realism*, The MIT Press, Cambridge MA 1984; R.G. Millikan, *Funkcje biologiczne – dwa paradygmaty*, tłum. z ang. J. Klimczyk, *Przegląd Filozoficzno-Literacki* 31(2011) 2–3, 107–143. Oba stanowiska odróżniam ze względu na to, czy kładzie się w nich większy nacisk na mechanizmy ewolucyjne, czy na struktury biologiczne.

Naturalizm ten sprowadza się do kilku podstawowych założeń (występują one razem albo rozłącznie):

1. normatywność ściśle wiąże się z funkcjami biologicznymi, które mają albo charakter ewolucyjny, albo informacyjny¹⁷;
2. za stabilność danego organizmu żywego odpowiadają pewne funkcje, które utrzymują równowagę biologiczną. Funkcje te są zatem normatywne dla danej stabilności. Normatywność jako taka jest emergentna względem własności stabilności. W tym sensie reprezentacje także mogą być normatywne, o ile są emergentne względem różnych własności biologicznych. Kluczowe jest tutaj warunkowanie dynamiczne i przyczynowe, a nie ewolucyjne¹⁸;
3. normatywne są same procesy homeostazy, oparte na zasadzie minimalizacji tzw. swobodnej energii¹⁹;
4. normatywność w swoim podstawowym wymiarze odnosi się do najprostszych zachowań organizmów niezłożonych (np. bakterie). Ważne są tutaj inspiracje z rozwijanej od lat 90. robotyki, opartej o modele dynamiczne²⁰.

17 Por. R. G. Millikan, *Funkcje biologiczne – dwa paradygmaty*, dz. cyt.; F. Dretske, *Explaining Behavior: Reasons in a World of Causes*, MIT Press, Cambridge MA 1988. Zob. także P. Godfrey-Smith, *A Modern History Theory of Functions*, *Noûs* 28(1994), 344–362.

18 M. Bickhard, *Process and Emergence: Normative Function and Representation*, in: *Process Theories. Crossdisciplinary studies in dynamic categories*, red. J. Seibt, Dordrecht 2003, 121–155. DOI: 10.1007/978-94-007-1044-3_6; M. Bickhard, *Model interaktywistyczny*, tłum. z ang. M. Miłkowski, *Przegląd Filozoficzno-Literacki. Kognitywistyka. Reprezentacje* 2(2014)39, 109–166.; M. Bickhard, W. Christensen, *The Process Dynamics of Normative Function*, *The Monist* 85(2002)1, 3–28.

19 K.J. Friston, *Free Energy Principle for Biological Systems*, *Entropy* 14(2012), 2100–2121; K.J. Friston, K.E. Stephan, *Free-energy and the brain*, *Synthese* 159(2007), 417–458.

20 X. Barandiaran, M. Egbert, *Quantifying Normative Behaviour and Precariousness in Adaptive Agency*, in: *Proceedings of the 11th European Conference on Artificial Life*, red. T. Lenaerts, M. Giacobini et al., Presented at the ECAL, The MIT Press, Cambridge MA 2011, 210–218; X. Barandiaran, M. Egbert, *Norm-Establishing and Norm-Following in Autonomous Agency*, *Artificial Life Journal* 20(2014), 5–28; X. Barandiaran, E. Di Paolo,

To, co jest wspólne zarówno dla naturalizmu ewolucyjnego, jak i biologicznego, to przekonanie, że badanie pracy oraz struktury mózgu może prowadzić do uzyskania istotnych informacji na temat moralności i normatywności. W mechanizmach neuronalnych, a konkretniej w wyjaśnieniach ich działania, ma tkwić odpowiedź na pytanie o normatywność. Nie oznacza to, że wyjaśnienie pracy mózgu pozwoli rozwiązać wszelkie problemy i wyeksplikować pojęcia normatywne. Znaczący tylko tyle, że podejście budowane na takich wyjaśnieniach pozwoli dać taką odpowiedź na pytanie o źródła normatywności, która nie będzie musiała odwoływać się do jakiś nadnaturalnych własności czy bytów, albo pojęć racjonalności bądź powinności²¹.

Zwolennicy antynaturalizmu są grupą równie niejednorodną jak naturaliści. To, co ich łączy, to podzielenie dwóch podstawowych przekonań, które mogą być na różne sposoby formułowane i akcentowane:

1. Twierdzeń normatywnych nie można w pełni wyeksplikować przy użyciu deskryptywnych pojęć języka nauk przyrodniczych²²;

M. Rohde, *Defining Agency. individuality, normativity, asymmetry and spatio-temporality in action*, *Journal of Adaptive Behavior* 17(2009)5, 367–386, DOI: 10.1177/1059712309343819.

21 W tym kontekście warto przytoczyć słowa P. Churchland: „Według mojej hipotezy dotyczącej neuronalnych podstaw postępowania moralnego, moralność jest tak prawdziwa, jak prawdziwe są zachowania społeczne. Prawdziwie ludzkie zachowania moralne, w całej swej okazałości i złożoności, nie mogą zostać zdewaluowane przez fałszywy dylemat: albo Bóg jest gwarantem prawa moralnego, albo moralność jest iluzją. Jest to fałszywy dylemat, ponieważ moralność może być – i twierdzą, że jest – zakorzeniona w naszej biologii, w naszej zdolności do współczucia i naszej zdolności do uczenia się i rozumienia”. P.S. Churchland, *Moralność mózgu*, dz. cyt., 320.

22 Zdaniem R. Audi, negacja tego przekonania jest kluczowa dla współczesnego naturalizmu. R. Audi, *Natura normatywności oraz projekt naturalizacji pojęć normatywnych*, w: *W świecie powinności*, red. B. Brożek, M. Hohol, Ł. Kurek, J. Stelmach, Kraków 2013, 38.

2. Własności normatywne nie są sprowadzalne do własności naturalnych²³.

Obecnie podkreśla się, że współczesną filozofię wyróżnia minimalizm i hipotetyzm, które wyrażają się w różnego rodzaju niefundacjonistycznych strategiach badaniach problemu normatywności²⁴. Strategie te mają polegać na tym, „że nie wychodzi się od pewników, ale od hipotez, które w trakcie badania mogą zostać potwierdzone lub zakwestionowane”²⁵. Strategie te są popularne w kręgach naturalistów. Nie brakuje jednak ich zwolenników wśród badaczy o proweniencji antynaturalistycznej.

3. ODGÓRNA DROGA BADAŃ NAD NORMATYWNOŚCIĄ

Analiza powyższego sporu pozwala stwierdzić, że w filozofii panuje tendencja, aby odpowiedź na *pytanie normatywne* warunkować koniecznością uprzedniego opowiedzenia się po jednej ze strony sporu o naturalizm. Jest to podejście zasadne, bowiem za każdym razem, kiedy zadajemy jakieś pytanie, to zajmujemy pewną pozycję teoretyczną, która określa nas metodologicznie i światopoglądowo. To podejście nazwać można drogą odgórną. Droga odgórna opiera się na przekonaniu, że normatywność jest takim samym przedmiotem badań jak inne przedmioty badań filozofów (takie jak sądy, pragnienia, pojęcia, wartości czy reguły). Należy zatem przyjąć pewne przedzałożenia dotyczące metodologii, języka czy narzędzi badawczych. Droga odgórna przy całej swojej zasadności i efektywności

23 R. Audi, *Ethical Naturalism*, in: *The Oxford Handbook of Ethical Theory*, red. D. Copp, Oxford 2006, 92. Naturalizm może mieć m.in. oblicze redukcjonistyczne, kiedy twierdzi się, że własności normatywne da się sprowadzić do naturalnych; lub nieredukcjonistyczne, kiedy twierdzi się, że np. własności normatywne superwenują na własnościach naturalnych.

24 M. Heller, *Przeciw fundacjonizmowi*, w: tenże, *Filozofia i wszechświat*, Kraków 2006, 82–104.

25 P. Duchliński, *Normatywność – jej źródła i sposoby badania*, dz. cyt., 20.

skazuje badaczy na konieczność zawężenia czegoś, co od tej chwili będę nazywać *połem normatywnym*, do jednego z jego regionów.

Czym jest pole normatywne? Aby wyjaśnić to pojęcie, należy wyobrazić sobie, że normatywność jest czymś na kształt oceanu. Jest bardzo różnorodna, niedookreślona i różnicują ją pojawiające się specyfikacje, tak jak na oceanie pojawiają się różne wyspy, archipelagi czy kontynenty. Z całą pewnością jedną z takich wysp czy kontynentów jest normatywność moralna wiązana z dociekaniem etycznymi. Ale przecież oprócz niej istnieje też region normatywności prawa, obok niego znajduje się normatywność matematyki, normatywność logiki itd. Oprócz tych dużych wysp czy kontynentów można wskazać takie regiony, które wiążą się z normatywnością teorii i praw empirycznych, normatywnością twórców artystycznych, a nawet ze specyficzną sferą normatywności projektowania interakcji i przedmiotów użytkowych²⁶. Pole normatywne obejmuje zatem szereg dziedzin i problemów, zaś jego zbadanie wymaga od badaczy podziału pracy i dyscypliny metodologicznej²⁷. Droga odgórna w jakimś stopniu prowadzi do zredukowania pola normatywnego do jednego z jego regionów.

Poczyniona wcześniej analiza sporu pozwala zauważyć, że wyjaśnienie źródeł czy natury normatywności oscyluje wokół wyjaśnienia źródeł czy natury moralności. Mówiąc konkretniej: jeżeli przyjmie się w punkcie wyjścia któreś z przekonań obecnych w sporze

26 Na ten temat zob.: M. Piekarski, W. Wachowski, *Artifacts as Social Things: Design-Based Approach to Normativity*, w recenzji.

27 Metafory pola normatywnego nie należy traktować zbyt dosłownie. Pełni ona rolę pewnej użytecznej fikcji, która ma wyrazić przekonanie, zgodnie z którym normatywność to niejednorodna dziedzina, ale szereg pomniejszych zagadnień, kwestii i regionów problemowych, które określa się mianem normatywnych. Za tą metaforą kryje się jednak konkretne metafizyczne pytanie, na które nie znam odpowiedzi, mianowicie: czy normatywność to po prostu zbiorcza nazwa dla różnego rodzaju twórców określanych jako normatywne? Czy raczej jest tak, że istnieje pewna normatywność *par excellence*, która przejawia się na różne sposoby (w etyce, prawie, regułach działania czy sztuce)?

o naturalizm, to dokona się już konkretnych rozstrzygnięć dotyczących tego, czym normatywność jest. Objaśnię to na dwóch przykładach:

1. Pozycja naturalistyczna: w zgodzie ze stanowiskiem naturalizmu ewolucyjnego wszelka normatywność sprowadzalna jest do nabytych ewolucyjnie mechanizmów społecznych²⁸. W myśl tego poglądu normatywność, to tyle co moralność. Jak zatem można wytłumaczyć np. normatywny charakter równań matematycznych albo twierdzeń logicznych, nie popadając w popularny niegdyś psychologizm²⁹? Współczesne badania nad mechanizmami poznania matematycznego oferują ich filo- i ontogentyczne wyjaśnienia³⁰. Nie przesądzają one jednak tego, czy normatywność tworców matematycznych da się wyjaśnić poprzez odwoływanie się do tych mechanizmów;
2. Pozycja antynaturalistyczna: zwolennicy antynaturalizmu podkreślają, że pojęć normatywnych nie da się w pełni znaturalizować bez popełnienia błędu naturalistycznego. Moore w swych *Principia Ethica* stwierdził, że podstawowych pojęć normatywnych (które rozumiał jako pojęcia etyczne) nie da się zdefiniować w pojęciach nienormatywnych (deskryptywnych). Pogląd ten został z różnych powodów skrytykowany, niemniej i dziś antynaturalistyczny realizm autora *Principia Ethica* ma swoich zagorzałych zwolenników. Nie wnikając w niuanse dyskusji nad poglądem Moore'a, warto przyjrzeć

28 De Waal powiada: „Dobór naturalny ma potencjał do wytwarzania niezwyklego wachlarza organizmów, od najbardziej aspołecznych i nastawionych na konkurowanie, do najbardziej życzliwych i grzecznych. Proces ten nie wyznaczył naszych reguł moralnych i wartości, ale wyposażył nas w mechanizmy psychiczne, tendencje i zdolności pozwalające stworzyć kompas wyborów życiowych, który uwzględni interesy całej wspólnoty – a to jest istota ludzkiej moralności” (F. de Waal, *Małpy i filozofowie*, dz. cyt., 84).

29 Por. na ten temat M. Piekarski, *Frans de Waal i filozofowie*, Avant. Trends in Interdisciplinary Studies 4(2015)3, 138–147.

30 M. Hohol, *The Normativity of Mathematics. A Neurocognitive Approach*, w: *The Many Faces of Normativity*, red. J. Stelmach, B. Brożek, M. Hohol, Kraków 2012, 191–222.

się jego konsekwencjom dla problemu normatywności. Podobnie jak w przykładzie (1) i tutaj normatywność zostaje sprowadzona do moralności. Perspektywa antynaturalistyczna w jakimś stopniu sprzyja traktowaniu normatywności jako niesprowadzalnej np. do mechanizmów społecznych. Ale czy konieczne jest tłumaczenie normatywnego charakteru reguł użycia danego urzędnienia lub zasad *savoir vivre* poprzez odwołanie się do apriorycznych, idealnych czy supernaturalnych tworów normatywnych? Wydaje się, że nie.

4. ODDOLNA DROGA BADANIA NORMATYWNOCI

Proponuję, aby drodze odgórnjej przeciwstawić drogę oddolną. Rozumiem przez nią takie podejście do badania normatywności, które polega na opisie tego, w jaki sposób normatywność przejawia się odpowiednich dziedzinach ludzkiej działalności. Podejście takie inspirowane jest współczesną filozofią nauki, która nie tyle analizuje konkretne pojęcia czy konstruuje nowe ujęcia, ile skupia się na analizie praktyk wiedzytwórczych³¹. Odpowiadając przykładowo na pytanie „co to jest umysł?”, zwolennicy takiego podejścia nie koncentrują się na tym, co dani myśliciele mówili na temat umysłu, jakie tworzyli argumenty, ale na tym, mówiąc w dużym uproszczeniu, jaki obraz umysłu wyłania się z prac naukowców.

Oczywiście w przypadku normatywności nie ma jakiejś docelowej grupy badaczy, która zajmuje się tym problemem, tak jak np. neurologrzy zajmują się mózgiem. Należy jednak stwierdzić, że to

31 Patrz: C. F. Craver, *When mechanistic models explain*, Synthese 153(2006)3, 355–376, DOI: 10.1007/s11229-006-9097-x; E. Hutchins, *Cognition in the wild*. Cambridge, MA: MIT Press 1995; E. Hutchins, *Cognitive Ecology*, Topics in Cognitive Science 2(2010)4, 705–715; P. Machamer, L. Darden, C. F. Craver, *Myślenie w kategoriach mechanizmów*, tłum. z ang. W. M. Hensel, Przegląd Filozoficzno-Literacki 2011, 31(2011)2–3, 145–173; Ylikoski, P., *Social Mechanism*, in *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 2nd edition, vol. 22 (Elsevier), 415–420. DOI: 10.1016/B978-0-08-097086-8.03194-9.

właśnie dziedzina ludzkiej działalności czy praktyk realizowanych przez ludzi jest miejscem, w którym normatywność się *przejawia*. Przejawy różnych form normatywności (opisanej wcześniej w kategoriach pola normatywnego) obecne są w różnych dziedzinach ludzkiego życia (od interakcji społecznych, przez procesy wychowywania, uczenia się itd., aż po praktyki wytwarzania wiedzy, projektowania przedmiotów użytkowych czy procesy legislacyjne). Z tej perspektywy analiza normatywności okazuje się analizą różnego rodzaju przejawów normatywności. Perspektywa taka jednocześnie podsuwa badaczom odpowiednie narzędzia badawcze i język. W praktyce może oznaczać to, że spór naturalizm – antynaturalizm nie jest sporem przedmiotowym, ale elementem struktury pojęciowej czy współczesnego sposobu myślenia o normatywności. Droga oddolna, która z konieczności jest zawsze powiązana w jakimś stopniu z drogą odgórną, jest zorientowana na opis i wyjaśnienie faktycznych mechanizmów normatywnych obecnych w ludzkich działaniach³². Pojawia się zatem wątpliwość dotycząca tego, czy pytając o normatywność, pytamy o normatywność *par excellence*, czy raczej o to, jakie typy normatywności istnieją? Wydaje się, że analizując współczesne dyskusje nad problemem normatywności, należałoby wskazać na drugi człon tej alternatywy³³. Nie powinniśmy zatem myśleć o jakiejś jednej normatywności, ale o różnego rodzaju tworach, mechanizmach czy ostatecznie praktykach normatywnych³⁴.

Z jednej strony należy podkreślić, że istnieją różne, być może, niesprowadzalne do siebie typy normatywności lub jej przejawy

32 Nie da się zrezygnować z drogi odgórnej i zupełnie byłoby to niepożądane. Niemniej, w zgodzie z prezentowanym tu poglądem, droga odgórną powinna być wyznaczana czy regulowana przez drogę oddolną.

33 Metafizyczne pytanie o to, czy istnieje normatywność *par excellence* pozostawiam otwartym. Zob. przypis 28.

34 Przekonanie to ściśle wiąże się z postulatem badań interdyscyplinarnych nad zjawiskami normatywnymi. Część badaczy podkreśla konieczność wyjścia poza czysto filozoficzne analizy w kierunku projektów realizowanych przez badaczy, prezentujących różne ujęcia teoretyczne.

(zakładając, że istnieje normatywność *par excellence*), z drugiej zaś, trzeba zauważyć, że współczesna filozofia i nauka oferuje wiele różnych metod ich badania oraz opisywania. Być może obecnym zadaniem filozofii w tym aspekcie, jest integracja tych różnych podejść i próba podania odpowiedzi na pytanie, czym jest normatywność.

Prezentowany czytelnikom zbiór artykułów w jakimś stopniu wyraża współczesne tendencje obecne w badaniach nad normatywnością. Rozumiem przez nie wielość różnych ujęć i pluralistyczny sposób myślenia o normatywności, niemający pretensji do jakiegoś jednego, wyróżnionego sposobu opisu czy wyjaśnienia. Autorzy poszczególnych artykułów omawiają kolejne wycinki pola normatywnego, unikając jednak całościowych ujęć. Czy ów minimalizm badawczy jest ich słabością? Wręcz przeciwnie. Ujawnia on raczej samowiedzę poszczególnych badaczy, która wiąże się ze zrozumieniem specyfiki i odrębności natury tego szczególnego przedmiotu badań. Jest to, jak wcześniej zauważono, pewien istotowy rys współczesnej refleksji filozoficznej.

Zbiór nosi tytuł *Filozofia normatywności*. Przez filozofię normatywności nie należy jednak rozumieć jakieś nowej, odrębnej dyscypliny filozoficznej, posiadającej własny język i narzędzia oraz ujętej, w jakimś stopniu, w ramy pewnego teoretycznego systemu, ale raczej pewien ruch badawczy ukierunkowany na badania nad przedmiotem, jakim jest normatywność. Jest to stosunkowo nowy obiekt badań filozoficznych, ma on jednak pierwszorzędne znaczenie, bowiem nawet powierzchowna analiza współczesnych debat pozwala zauważyć, że normatywność jest jednym z tych pojęć, które wymagają od badacza ustosunkowania się i jakiegoś ich, chociażby wstępnego, wyeksplikowania. Praktyka badawcza w każdej dziedzinie wiedzy zakłada pewne intuicyjne odróżnienie tego, co typowe, od tego, co nietypowe; normy od wyjątku; tego, co określa się jako prawidłowe, i tego, co

określa się jako nieprawidłowe czy patologiczne. Celem badań nad normatywnością jest pojęciowa eksplikacja również i tych intuicji.

Joanna Klimczyk, w otwierającym zbiorze artykule *'Ought, Ownership and Agentive Ought. Remarks on the Semantic Meaning of Indexed Ought'*, stawia pytanie o to, czy logiczna interpretacja czasownika *powinien* jako operatora zindeksowanego do podmiotu (agent) ma znaczenie dla interpretacji zdań z użyciem *powinien*, wyrażających normatywność rozumianą w kategorii wymogu osobistego (*personal requirement*). Klimczyk odwołuje się do dyskusji Johna Broome'a z tekstem Bernarda Williamsa. Williams twierdzi, że nie ma, Broome jest przeciwnego zdania. Autorka przedstawia argumenty na rzecz tezy, że Broome ma rację: indeksacja *powinien* do podmiotu ma znaczenie dla właściwej interpretacji zdań wspomnianego rodzaju (których paradygmatycznym przykładem są zdania, wyrażające powinności moralne), o ile nada się jej właściwą, „substancjalną” interpretację. Klimczyk argumentuje, że Broome takowej nie podał i proponuje własną.

Artykuł Andrzeja Waleszczyńskiego *Efekt Knobe'a z perspektywy etyki tomistycznej. Problem porządków i kompetencji normatywnych* wpisuje się w dyskusję prowadzoną nad opisany przez Joshuę Knobe'a efektem, który polega na asymetrycznym przypisywaniu intencjonalności działaniom na podstawie oceny ich skutków ubocznych. Wkład Waleszczyńskiego do powyższej debaty zasadza się na wykazaniu, że istnieją różne porządki normatywne oraz dwa aspekty poznania: „informujący o ocenie moralnej” danego przedmiotu oraz „informujący o faktach” (empirycznych), dotyczących ludzkiego działania. Zdaniem Waleszczyńskiego w dotychczasowej dyskusji porządki normatywne (inaczej porządki poznawcze) uległy pomieszaniu. Analiza tych porządków pozwala na nowy sposób wyjaśnić efekt Knobe'a oraz wykazać istnienie tzw. kompetencji normatywnych.

Michał Piekarski w artykule *Two arguments supporting the thesis about the predictive nature of reasons for action* przedstawia pogląd, według którego istnieją sytuacje, w których racjami przemawiającymi za wykonaniem danego działania są predykcje, czyli przewidywania

dotyczące przyszłych stanów rzeczy oraz konsekwencji wykonanych działań. W celu uzasadnienia powyższej hipotezy autor przedstawia dwa argumenty. Pierwszy oparty jest na analizach efektu Knobe'a, dotyczącego asymetrii zachodzącej pomiędzy przypisywaniem intencjonalności i przypisywaniem odpowiedzialności za dane działania; drugi zaś na kognitywistycznej teorii przetwarzania predykcyjnego. Przyjęcie tych argumentów prowadzi Piekarskiego do częściowego zakwestionowania tezy, według której kategorie z zakresu psychologii potocznej mają wartość eksplanacyjną w odniesieniu do ludzkich działań.

Artykuł Piotra Kozaka *Emocje epistemiczne i normatywność albo o tym jak pokochać teorię znaczenia* dotyczy normatywnego charakteru takich epistemicznych emocji, jak poczucie poprawności i niepoprawności. Autor stwierdza, że wyjaśnienie tego typu zjawisk wymaga uwzględnienia ich niedyskursywnego i niereprezentacyjnego charakteru. Argumentuje przy tym za uznaniem konstytutywnej roli tego typu emocji jako warunków możliwości znaczenia oraz użycia pojęć.

Witold Wachowski w swoich rozważaniach zatytułowanych *Normatywność usytuowana. Ujęcie ekologiczne*, zastanawia się, czy i w jakim stopniu można mówić o normach jako afordancjach. Odpowiadając na to pytanie, należy wziąć pod uwagę istniejące teorie afordancji. Ich krytyczna analiza pozwala autorowi stwierdzić, że normatywność jest usytuowana poznawczo w ludzkim otoczeniu, które można rozumieć jako kompleks fizyczno-biologiczno-kulturowy. Podkreśla przy tym, że trudno jest utożsamić normy z klasycznie rozumianymi afordancjami. Z tego też powodu powinno się je odnieść do afordancji kulturowych oraz dziedziny ich projektowania i modyfikowania.

W artykule *O pewnym dwugłosie w szkole lwowsko-warszawskiej. Normatywność między etologią a etyką empiryczną* Władysław Kmiecikowski omawia problem normatywności w ujęciu Szkoły Lwowsko-Warszawskiej. Jego rozważania opierają się analizie myśli dwóch reprezentatywnych dla tej Szkoły filozofów: Marii Ossowskiej i Tadeusza Czeżowskiego. Autor wykazuje, że etologia Ossowskiej

i etyka empiryczna Czeżowskiego pozwalają na zaawansowane analizy moralne normatywności. Zarysowuje przy tym interesujące perspektywy metaetyczne, które pozwalają wykazać dwubiegunowy charakter naukowego dyskursu etycznego. Uzasadnia przy tym, że etyka uprawiana w paradygmacie empirycznym może podnosić jakość metodologiczną dyskursu i poszerzać etologicznie wiedzę o faktycznych kontekstach socjologicznych i psychologicznych fenomenu moralności, jak również pozwala zrehabilitować status naukowy zdań etycznych i wykazać paradygmatyczną doniosłość moralnej normatywności.

Artykuł Andrzeja Kobylińskiego pt. *Jaka normatywność po „śmierci Boga”? Etyczne implikacje myśli słabej* analizuje pojęcie normatywności w filozofii Gianniego Vattima. Vattimowska koncepcja myśli słabej jest teorią głoszącą koniec metafizyki oraz kwestionującą kartezjańską koncepcję podmiotu. Przyjmując taką koncepcję, należy uznać normatywność w sensie słabym, tzn. taką, która nie ma roszczeń do powszechnej obowiązywalności. Kobyliński wykazuje, że tak rozumiana normatywność znajduje swoje uzasadnienie na gruncie dziedzictwa kulturowego, zgody i kontraktu społecznego, i zrywa tym samym z uniwersalistycznym myśleniem o zobowiązaniach etycznych czy normach moralnych.

Karolina Rozmarynowska w artykule zatytułowanym *Performatywność języka a powinność moralna* analizuje performatywną funkcję języka. Zastanawia się, w jakim stopniu takie performatywne akty realizowane w języku jak obietnice, tworzą podmiotowe zobowiązania. Zwraca uwagę na to, że pewne wypowiedzi językowe tworzą konkretne zobowiązania. Te ostatnie nie są oparte na semantyce wyrażen, ale właśnie na performatyce, rozumianej jako „zdolność do zmieniania rzeczywistości”. Podkreśla przy tym, że sama analiza performatywna nie wyjaśnia sensu obietnicy i jej odniesienia do osób³⁵.

35 Artykuły Joanny Klimczyk, Andrzeja Waleszczyńskiego, Michała Piekarskiego, Piotra Kozaka i Witolda Wachowskiego ukazały się w numerze 1/2018 *Studia Philosophiae Christianae*.

BIBLIOGRAFIA

- Audi R., *Ethical Naturalism*, w: *The Oxford Handbook of Ethical Theory*, red. D. Copp, Oxford University Press, Oxford 2006, 91–121.
- Audi R., *Natura normatywności oraz projekt naturalizacji pojęć normatywnych*, w: *W świecie powinności*, red. B. Brożek, M. Hohol, Ł. Kurek, J. Stelmach, Copernicus Center Press, Kraków 2013, 37–78.
- Barandiaran X., Egbert M., *Quantifying Normative Behaviour and Precariousness in Adaptive Agency*, w: *Proceedings of the 11th European Conference on Artificial Life*, red. T. Lenaerts, M. Giacobini et al., Presented at the ECAL, The MIT Press, Cambridge MA 2011, 210–218.
- Barandiaran X., Egbert M., *Norm-Establishing and Norm-Following in Autonomous Agency*, *Artificial Life Journal* 20(2014), 5–28.
- Barandiaran X., Di Paolo E., Rohde M., *Defining Agency. individuality, normativity, asymmetry and spatio-temporality in action*, *Journal of Adaptive Behavior* 17(2009)5, 367–386, DOI: 10.1177/1059712309343819.
- Bicchieri C., *The Grammar of Society*, Cambridge University Press, New York 2006.
- Bicchieri C., Muldoon R., *Social Norms*, w: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2014 Edition), ed. E. N. Zalta, URL = <https://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/social-norms/> [dostęp 2.01.2018].
- Bickhard M., *Process and Emergence: Normative Function and Representation*, w: *Process Theories. Crossdisciplinary studies in dynamic categories*, red. J. Seibt, Springer, Dordrecht 2003, 121–155. DOI: 10.1007/978-94-007-1044-3_6.
- Bickhard M., *Model interaktywistyczny*, tłum. z ang. M. Miłkowski, *Przegląd Filozoficzno-Literacki. Kognitywistyka. Reprezentacje* 2(2014)39, 109–166.
- Bickhard M., Christensen W., *The Process Dynamics of Normative Function*, *The Monist* 85(2002)1, 3–28.
- Boghossian P., *The Rule-Following Considerations*, *Mind* 98(1989), 507–549.
- Boghossian P., *The Normativity of Content*, *Philosophical Issues* 13(2003), 31–45.
- Brandom R.B., *Making It Explicit: Reasoning, Representing, and Discursive Commitment*, Harvard University Press, Cambridge MA 1994.
- Brandom R.B., *Articulating Reasons*, Harvard University Press, Cambridge MA 2000.
- Broome J., *Is rationality normative?*, *Disputatio* 23(2007), 161–178.
- Brożek B., *Normatywność prawa*, Wolters Kluwer Polska–LEX, Kraków 2012.
- Brożek B., *Pojęcie normatywności*, w: A. Brożek, B. Brożek, J. Stelmach, *Fenomen normatywności*, Copernicus Center Press, Kraków 2013, 19–44.

- Churchland P.S., *Moralność mózgu. Co neuronauka mówi o moralności*, tłum. z ang. M. Hohol, N. Marek, Copernicus Center Press 2013, Kraków 2013.
- Copp D., *Naturalizm moralny i trzy stopnie normatywności*, tłum. z ang. P. Markowski, *Etyka* 42(2009), 51–83.
- Craver C.F., *When mechanistic models explain*, *Synthese* 153(2006)3, 355–376, DOI: 10.1007/s11229-006-9097-x.
- Darden L., *Reasoning in Biological Discoveries*, Cambridge University Press, Cambridge MA 2006.
- Davies P.S., *Norms of Nature. Naturalism and the Nature of Functions*, MIT Press, Cambridge MA 2001.
- De Waal F., *Małpy i filozofowie*, tłum. z ang. B. Brożek, M. Furman, Copernicus Center Press, Kraków 2013.
- De Waal, F., *Natural Normativity: The 'Is' and 'Ought' of Animal Behavior*, *Behaviour* (2014)151, 185–204.
- Dretske F., *Explaining Behavior: Reasons in a World of Causes*, MIT Press, Cambridge MA 1988.
- Duchliński P., *Normatywność – jej źródła i sposoby badania. Analiza metateoretyczna*, w: P. Duchliński, A. Kobyliński, R. Moń, E. Podrez, *O normatywności w etyce*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2015, 16–62.
- Gibbard A., *Meaning and Normativity*, *Philosophical Issues* 5(1994), 95–115.
- Godfrey-Smith P., *A Modern History Theory of Functions*, *Noûs* 28(1994), 344–362.
- Haidt J., *The Emotional Dog and Its Rational Tail*, *Psychological Review* 108(2001)4, 814–834.
- Hartmann N., *Ethik*, De Gruyter, Berlin 1926.
- Heller M., *Przeciw fundacjonizmowi*, w: tenże, *Filozofia i wszechświat*, Kraków 2006, 82–104.
- Henderson D., *Norms*, in: *The Oxford Handbook of Philosophy of Social Science*, red. H. Kingcaid, Oxford University Press, Oxford 2017, 409–435.
- Hohol M., *The Normativity of Mathematics. A Neurocognitive Approach*, w: *The Many Faces of Normativity*, red. J. Stelmach, B. Brożek, M. Hohol, Copernicus Center Press, Kraków 2012, 191–222.
- Hutchins E., *Cognition in the wild*, MIT Press, Cambridge MA 1995.
- Hutchins E., *Cognitive Ecology*, *Topics in Cognitive Science* 2(2010)4, 705–715.
- Ingarden R., *Wykłady z etyki*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1989.
- Friston K.J., *Free Energy Principle for Biological Systems*, *Entropy* 14(2012), 2100–2121.
- Friston K.J., Stephan K.E., *Free-energy and the brain*, *Synthese* 159(2007), 417–458.

- Kalinowski J., *Teoria poznania praktycznego*, Wydawnictwo Naukowe KUL, Lublin 1960.
- Kelsen H., *General Theory of Law and State*, Harvard University Press, Cambridge MA 1945.
- Korsgard Ch., *The Sources of Normativity*, Cambridge University Press, New York 1996.
- Kripke S., *Wittgenstein on Rules and Private Language*, Harvard University Press, Cambridge MA 1982.
- Machamer P., Darden L., Craver C.F., *Myslenie w kategoriach mechanizmów*, tłum. z ang. W.M. Hensel, Przegląd Filozoficzno-Literacki 31(2011) 2–3, 145–173.
- Millikan R.G., *Language, thought, and other biological categories: new foundations for realism*, The MIT Press, Cambridge MA 1984.
- Millikan R.G., *Funkcje biologiczne – dwa paradygmaty*, tłum. z ang. J. Klimczyk, Przegląd Filozoficzno-Literacki 31(2011) 2–3, 107–143.
- Moń R., *Warto czy należy? Studium na temat istoty i źródeł normatywności*, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2011.
- Piekarski M., *Frans de Waal i filozofowie*, Avont. Trends in Interdisciplinary Studies 4(2015)3, 138–147.
- Piekarski M., *Od typiki doświadczenia do normatywnej antycypacji. Przyczynek do fenomenologii normatywności*, Filo-Sofija 33(2016)2, 71–86.
- Piekarski M., *Two Arguments Supporting the Thesis about the Predictive Nature of Reasons for Action*, w tym tomie, Studia Philosophiae Christianae 54(2018)1, 93–119.
- Piekarski M., Wachowski W., *Artifacts as Social Things: Design-Based Approach to Normativity*, w recenzji.
- Scheler M., *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik: Neuer Versuch der Grundlegung eines ethischen Personalismus*, Felix Meiner Verlag, Hamburg 2014.
- Tomasello M., *Historia naturalna ludzkiego myslenia*, tłum. z ang. B. Kucharzyk, R. Ociepa, Copernicus Centre Press, Kraków 2015.
- Wachowski W., *Normatywność usytuowana. Ujęcie ekologiczne*, Studia Philosophiae Christianae 54(2018)1, 143–165.
- Waleszczyński A., *Efekt Knobe'a z perspektywy etyki tomistycznej. Problem porządków i kompetencji normatywnych*, Studia Philosophiae Christianae 54(2018)1, 93–119.
- Whiting D., *What is the Normativity of Meaning?*, Inquiry 59(2013)3, 219–238.
- Ylikoski P., *Social Mechanism*, w: *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 2nd edition, vol. 22 (Elsevier), 415–420. DOI: 10.1016/B978-0-08-097086-8.03194-9.

ONE OR MANY NORMATIVITIES?

Abstract. The aim of the present investigation is to sketch a new approach to analysing normativity. First (§1–2) I locate the problem of normativity in the landscape of contemporary philosophy and focus on the dispute between naturalism and antinaturalism. Then (§3) I discuss the so-called top-down approach to studying normativity, to which I oppose the bottom-up approach inspired by contemporary philosophy of science (§4). I see the integration of these approaches as enabling investigations of normative phenomena that do not reduce them to just one type of normativity (e.g. morality).

Keywords: normativity, naturalism, antinaturalism, normative field, philosophy of science

Niniejszy artykuł został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2017/01/X/HS1/00165. Pragnę podziękować Piotrowi Kozakowi, Witoldowi Wachowskiemu i Andrzejowi Waleszczyńskiemu za inspirujące uwagi i dyskusje, które pomogły mi w napisaniu tego artykułu.

MICHAŁ PIEKARSKI

m.piekarski@uksw.edu.pl

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Instytut Filozofii

Wóycickiego 1/3, 01–938 Warszawa

DOI: 10.21697/spch.2018.54.2.11